

УДК: 903.21(477.87)°632°

Л. В. Кулаковська, В. І. Усик

ПЕРВІСНЕ ЗАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ

Стаття присвячена характеристиці найдавшої палеолітичної індустрії в Україні, а саме, матеріалам шару VII стоянки Королево в Закарпатті. Подано детальний аналіз стратиграфічних умов залягання знахідок і кам'яного виробництва, датування цих матеріалів.

Ключові слова: ранній палеоліт, Королево, стратиграфія, палеомагнетизм, кам'яна індустрія.

ВСТУП

Багатошарова палеолітична стоянка Королево, відкрита в 1974 р., досліджувалася колективом Закарпатської палеолітичної експедиції під керівництвом В. Гладиліна в 1974—1991 рр. Пам'ятка розташована на терасах заввишки 100—120 м (Гострий Верх і Бейвар) лівого берега р. Тиса (рис. 1, б), на північній околиці с. Веряця Виноградівського р-ну Закарпатської обл. на території Королівського щецзаводу (рис. 1, а). У 1970—1980-і рр. основні дослідження провадились у секторі Бейвар. Саме там у розрізі стіни кар'єру було прослідковано археологічні шари та зібрано найбільше кам'яних артефактів. У секторі Гострий Верх підйомний матеріал траплявся спорадично.

Уже в перші роки досліджень стало очевидно, що ці дві ділянки (два сектори) різняться між собою і в геологічному сенсі. В секторі Гострий Верх у повністю відкритому кар'єром профілі четвертинні відклади потужніші, структуровані та без проявів природної руйнації. На окремих ділянках Бейвара інтенсивно йшов процес розмиву поверхні в давнину, ерозійні процеси призвели до руйнування четвертинних відкладів на рівні педогенезу останнього

міжльодовиків'я, спостерігалось багато древніх балок і змивів, що призводило до перевідкладання археологічного матеріалу. Водночас саме в цій частині стоянки *in situ* були зафіксовані та досліджені середньопалеолітичні археологічні шари II, II-а, III, V, V-а та ранньопалеолітичний шар VI.

СТРАТИГРАФІЯ

Найповніший геологічний розріз зафіксовано в секторі Гострий Верх у шурфах 18 і 26 [Адаменко та ін., 1989; Adamenko, Gladiline, 1989] (рис. 2). У 1997—1999 рр. стратиграфію стоянки вивчав П. Езарте — розчистка 17 [Haesaerts, Koulakovska, 2006] (рис. 2, б).

Цоколь терас, на яких розташована стоянка, складений дацитами. Вище залягають четвертинні відклади: товща лесоподібних суглинків потужністю близько 14 м, розділена сімома викопними ґрунтами. Основними хронологічними реперами для датування археологічних шарів є палеоґрунти останнього (RW, Eem) і міндель-риського (гольштайнського) міжльодовиків'я. У нижній частині профілю між викопними ґрунтами VIII і IX, а саме в літологічних горизонтах 21 і 23, простежено зміну палеомагнітних зон прямої та зворотної намагніченості (Брюнес—Матуяма). Результати отримано в Інституті геофізики Сибірського відділення АН СРСР (Новосибірськ, РФ) та в Centre de Physique du Globe a Dourbes (IRM, Бельгія) [Адаменко та ін., 1989; Adamenko, Gladiline, 1989; Haesaerts, Koulakovska, 2006] (рис. 3; 4).

На кінець 1980-х рр. на стоянці в стратиграфічній позиції було виділено та досліджено ранньо-, середньо- та верхньопалеолітичні ша-

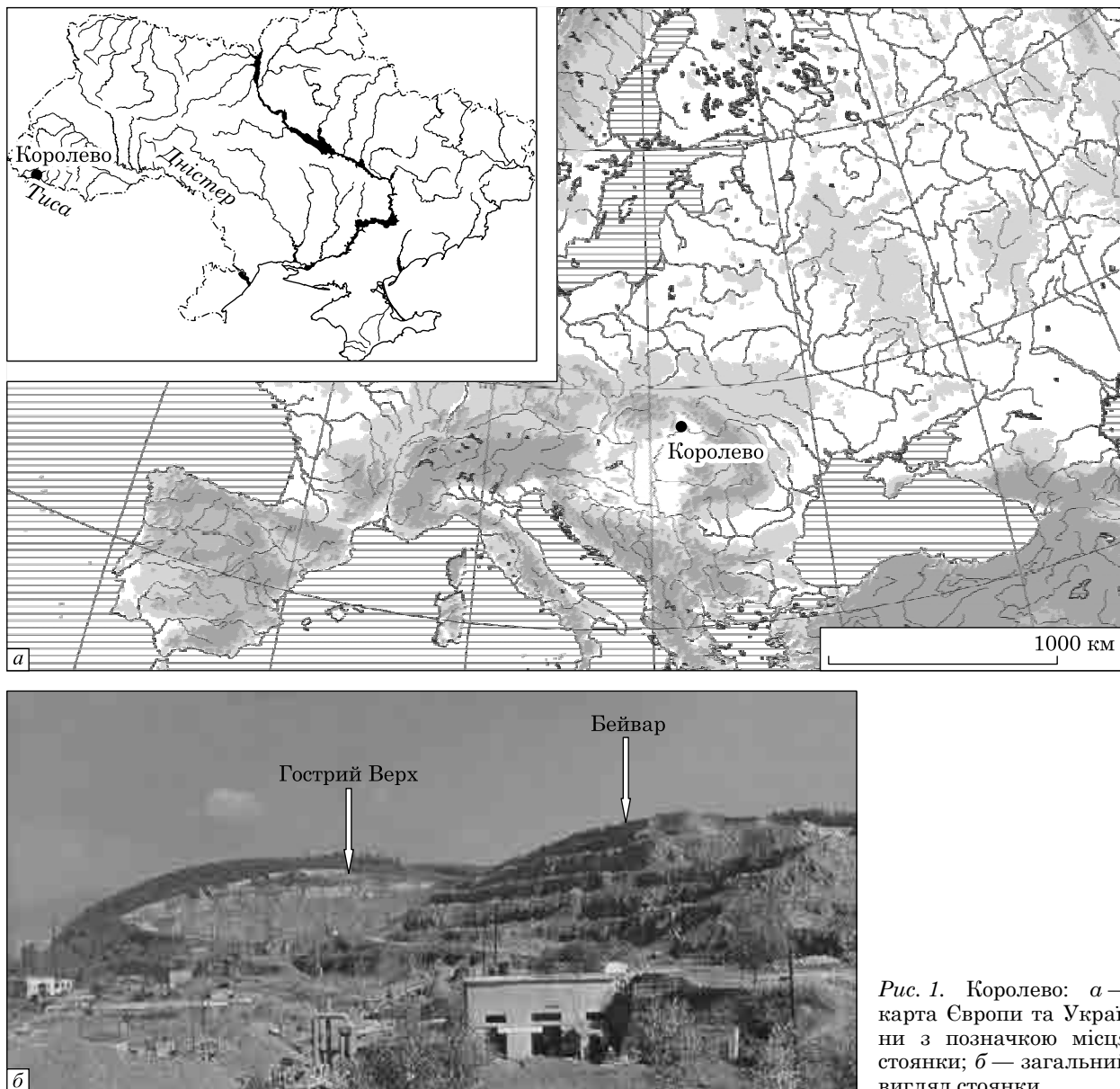

Рис. 1. Королево: а — карта Європи та України з позначкою місця стоянки; б — загальний вигляд стоянки

ри Іа—VI. При опрацюванні андезитових артефактів з перевідкладених ділянок і зібраних на поверхні зафіксовано артефакти, які за станом збереження поверхні відрізнялися від стратифікованих знахідок з будь-якого археологічного шару. Поверхня цих знахідок була більше зруйнована процесами вилуговування та видавалася суттєвіше вивіреною. Постало питання про наявність ще одного, а з часом (як здавалося дослідникам) і двох палеолітичних шарів, вочевидь давніших за вивчені. Таким чином ці нестратифіковані знахідки були об'єднані в культурно-хронологічні комплекси VII і VIII [Гладилин, Ситливий, 1990, с. 37—41].

Відтак, черговим і найважливішим завданням досліджень у наступні роки став пошук артефактів цих комплексів у стратифікованій позиції. Оскільки четвертинні відклади в секторі Гострий Верх потужніші, а геологічна послідовність у нижній частині профілю видава-

лася менш зруйнованою (шурфи 18, 26) (рис. 2, а, б), було вирішено зосередити пошуки саме на цій ділянці.

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ШАРУ VII

У 1983 р. між зачистками 13 і 14, 15, упри- тул до розкопу Х 1978 р., було закладено розкоп XIII (рис. 2; 3). При розкопках застосовувався метод терасування з метою точнішої фіксації знахідок і дотримання техніки безпеки [Гладилин, 1983, с. 2]. Була розкрита площа 100 м² до низів педогенезу останнього міжльодовиків'я (Еem, MIS 5e).

У 1984 р. на розкопі XIII по лінії квадратів а—г-1—6 досліджено ще 100 м² на глибину до 10 м (рис. 5). У «мелком галечном аллювии (гюнц-миндель)» були зафіксовані знахідки шару VII (20 предметів), що уможливило «уточнить их стратиграфическое положе-

Рис. 2. Королево: а — план сектора Гострий Верх; б — загальний план стоянки. Скорочення: Р. — розкоп, Ш. — шурф, Зач. — зачистка

ние и удревнить возраст VII комплекса (ранее он датировался миндельским временем?)» [Гладилин и др., 1984, с. 4].

У 1985 р. розкоп XIII розширили в південно-східному напрямку (площа 128 м²). У верхній частині алювію (літологічний шар 26) були зафіксовані *in situ* знахідки VII шару, зокрема відщеп № 293 (кв. д-10; рис. 5, в). Цей факт ще раз підтвердив гюнц-міндельський вік шару [Гладилин и др. 1985, с. 5].

Палеомагнітний аналіз показав, що «в разрезах двух зачисток покровных субаэральных отложений Королево по направлению естественной и первичной остаточных намагниченностей выделяются две зоны: мощная зона преимущественно прямой намагниченности и небольшая зона обратной полярности. Палеомагнитные зоны уверенно [Адаменко и др., 1981] и с учетом вышеприведенных данных сопоставляются с зонами Брюнес и верхней частью зоны Матуяма. Это подтверждают и данные ТЛ-анализа. Граница зон Брюнес—Матуяма, датируемая 730 тыс. лет, проходит в суглинке, разделяющем VIII и IX ископаемые почвы» [Адаменко и др., 1989, с. 16—17]. Таким чином, знахідки, що залягали нижче цієї межі, попадали в зону зворотної намагніченості та відповідно мали вік, старший за 730 тис. років. У 1998 р. із літологічних горизонтів 21 і 23 П. Езарте відібрав зразки для палеомагнітного аналізу, обидва вони показали зону зворотної полярності. Отже, ще раз було підтверджено вік шару VII, який, імовірно, відповідає MIS 23, 25. Стоянка функціонувала в час помірною кліматичного режиму (термометр II). У палінологічному спектрі наявний пилок широколистяних порід: *Ulmus*, зрідка *Carpinus* і в незначній кількості *Juglans* і *Fagus*.

Вік цього шару становить близько 950 тис. р. [Адаменко, Gladiline, 1989, р. 696; Haesaerts, Koulakovska, 2006, р. 29].

Отже, культурний шар VII зафіксовано в стратиграфічній позиції тільки в розкопі XIII (Гострий Верх) у горизонті дрібногалькового алювію (літологічний горизонт 26), нижче рубежу палеомагнітних зон Брюнес—Матуяма [Адаменко и др., 1989, с. 18].

МЕТОДИКА

У перші роки робіт у Королеві використовувався термін «культурний горизонт», власне аналогічний поняттю «археологічний шар» [Гладилин, 1975; 1978]. З часом з'явився новий

термін — «культурно-хронологічний комплекс» [Гладилин, 1980]. Культурно-хронологічний комплекс об'єднував артефакти, знайдені на різних ділянках пам'ятки в стратифікованій позиції, перевідкладені та зібрані на поверхні. Основним критерієм для такого їх розподілу, в першу чергу, був ступінь руйнації поверхні андезитових знахідок. «Підкріплює и уточняє стратиграфические и планиграфические наблюдения, это обстоятельство (степень сохранности поверхности изделий из вулканического сырья — Л. К., В. У.), наряду с технико-типологическими особенностями находок, позволяет привязать к тем или иным культурным горизонтам находок, залегающим *in situ*, обильный подъемный и переотложенный в древности ма-

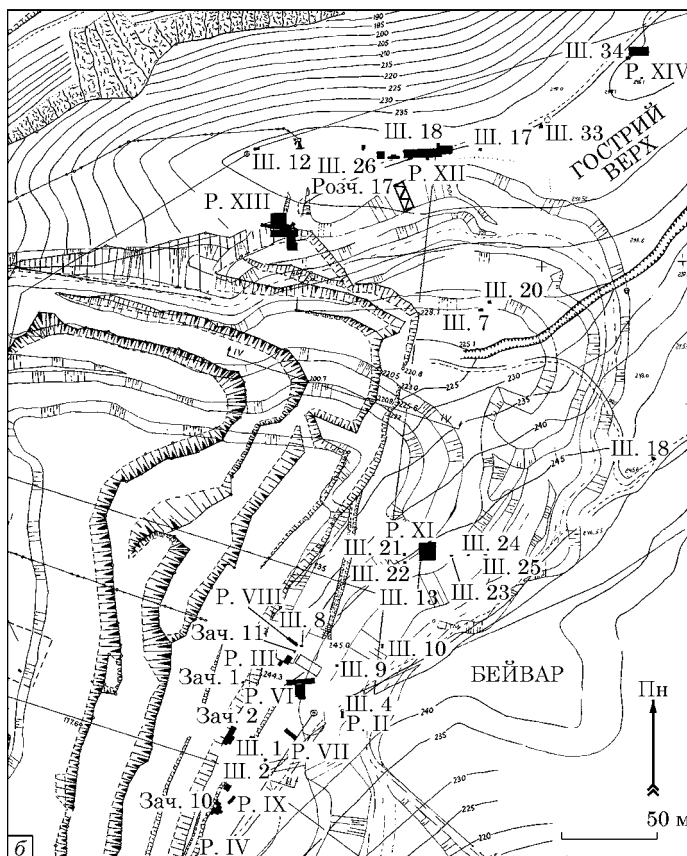
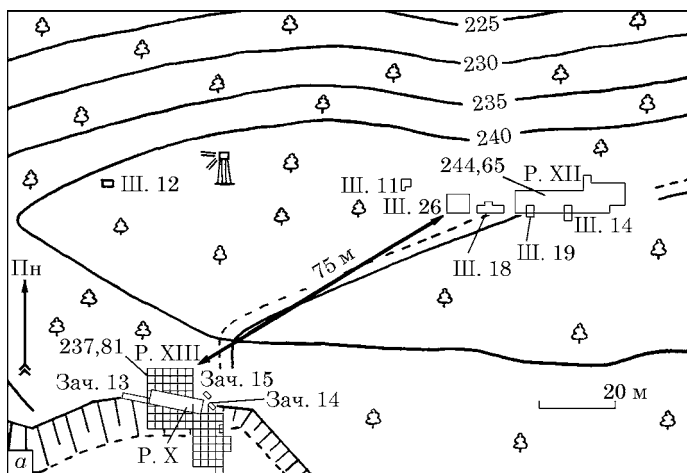

Рис. 3. Королево: а — загальний вигляд височини Гострий Верх з півдня (стрілкою вказано місце розкопу XIII); б — північна та східна стіни розкопу XIII

териал як на самому Королевском местонахождении, так и на ряде других палеолитических пунктов Закарпатья» [Гладилин, Ситливый, 1990, с. 28]. Іншими словами, в культурно-хронологічний комплекс були поєднані стратифіковані артефакти з відібраними суто візуально, що одразу ставило під сумнів «чистоту» колекції.

Можна допустити, що андезитова сировина, власне зовнішні ознаки руйнації її поверхні, може бути одним з критеріїв поняття «культурно-хронологічний комплекс». Однак одразу постало запитання, що робити з численними неандезитовими нестратифікованими артефактами, в яких такі ознаки відсутні?

На перших порах для визначення терміну «культурно-хронологічний комплекс» начебто передбачалася наявність своєї «королівсь-

кої тріади»: стратиграфічна позиція, ступінь патинізації поверхні андезитової сировини і техніко-типологічні характеристики індустрії. Проте реальний стан речей виявився іншим. Окремі «культурно-хронологічні комплекси» є добірками стратифікованими та гомогенними (шари Ia, II, Pa, Pb), інші ж складаються із різних за походженням матеріалів. Саме ці чинники і вплинули в деяких випадках на кінцеву інтерпретацію індустрії.

Не виключаючи повністю чинника хронологічного впливу на зміну поверхні андезитової сировини, на що неодноразово вказувалося [Кулаковская, Усик, 2010; Усик, Рац, Кулаковская, 2014], ми не підтримуємо штучний поділ гомогенних колекцій, а також додання до них матеріалів з поверхні за ознаками подібності зовнішніх властивостей андезитів, що можуть

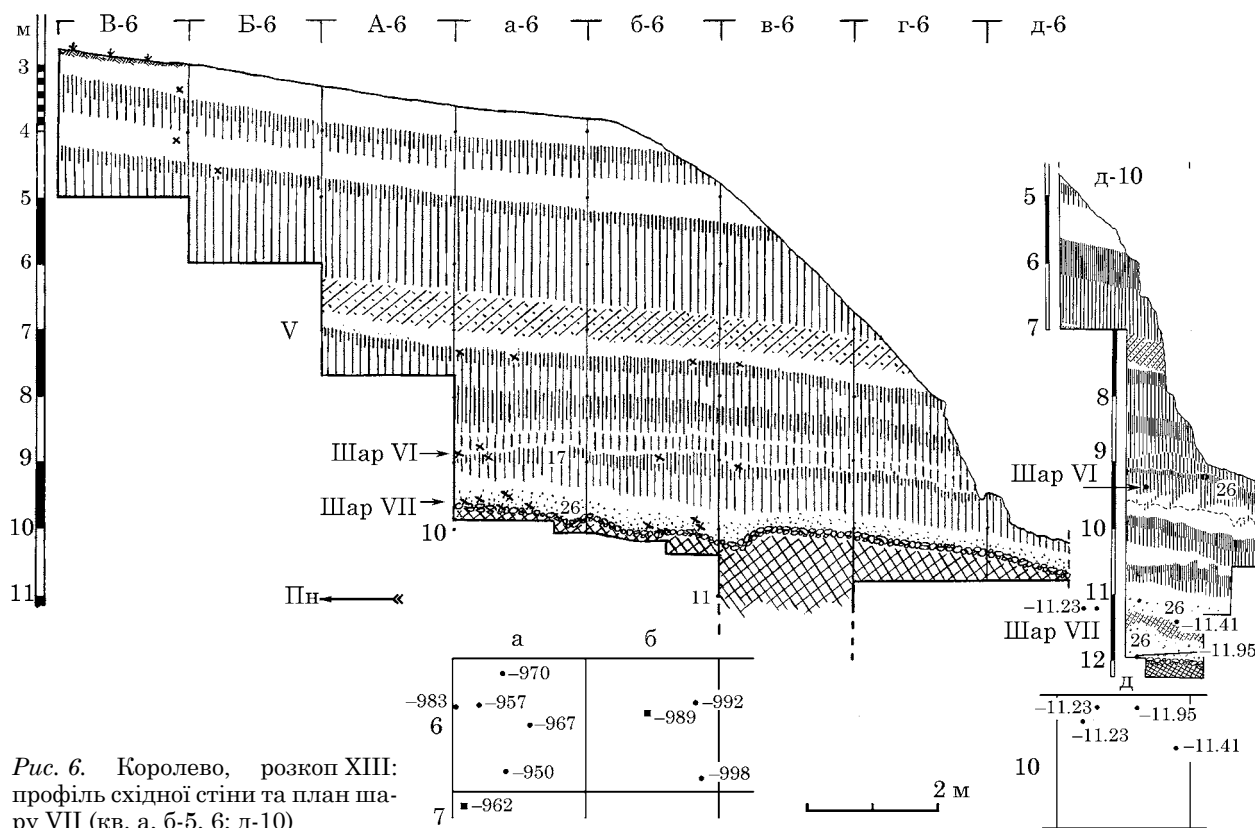

Рис. 6. Королево, розкоп XIII: профіль східної стіни та план шару VII (кв. а, б-5, 6; д-10)

спричинити викривлення техніко-типологічних показників. Завжди є загроза механічного доповнення «культурно-хронологічного комплексу» виробами, нехарактерними для конкретних індустрій. Враховуючи ці моменти, ми вважаємо, що доцільніше використовувати термін «культурний / археологічний шар» до тих матеріалів Королево, які мають чіткий стратиграфічний контекст.

Опосередковано важливість такого вибору можна підтвердити зауваженням В. Любіна щодо аналогічної ситуації в печері Треугольна на Кавказі. «Совершенно некорректным представляется также отнесение задним числом к тому или иному комплексу (на основании «сходства сырья и типологии») многочисленных находок из осыпей, шурфа 1986 г. и раскопа 1987. Равным образом некорректно такое же распределение по комплексам каменных изделий из переотложенного субстрата линз» [Любин, 1998, с. 136]. Об'єднання в одну колекцію знахідок з культурного шару та із зборів на поверхні можливе лише через процедуру ремонту як, наприклад, у шарі II стоянки Королево II, де в складанки зібрані артефакти з розкопу та розкритої поряд площі (вскриша) [Usik, 1989].

Зважаючи на ці зауваження, детальній перевірці були піддані всі знахідки з розкопу XIII (1984—1986 рр.) (рис. 5, в, г). Артефакти зафіксовані на різних глибинах (від 9,4 до 12,0 м), що можна пояснити значним падінням літологічного горизонту в південно-східному напрямку

(рис. 5, а; б). У квадратах а, б-6, досліджених безпосередньо поблизу вивченого профілю, вони рівномірно розподіляються на глибині від 9,50 до 9,92 м у межах одного геологічного горизонту (рис. 5). У квадраті г, д-10 (рис. 5, а) літологічний горизонт 26 розділяється інтрузивним горизонтом делювію (?), що свідчить про локальний епізод порушення стратиграфічної послідовності на дуже обмеженій ділянці. Над цим горизонтом у квадраті д-10 було знайдено три артефакти шару VII (рис. 6), нижче — лише один відщеп і два сумнівні уламки. Слід наголосити, що за профілем ні вище, ні нижче залишків подібного делювію не спостерігалося. Об'єктивні дані вказують, що знахідки шару VII знаходяться в межах усього горизонту алювію тераси, а не тільки в його верхній частині, як зазначалося раніше [Гладилин, 1989, с. 10].

Отже, ще раз наголосимо: знахідки шару VII стратиграфічно зафіксовані винятково в розкопі XIII і на досить обмеженій площі. У шурфах 18 і 26, а також у розчистці 17 (1998 р.), які є стратотипом для зведеного розрізу стоянки Королево, артефакти шару VII відсутні.

АРХЕОЛОГІЧНА КОЛЕКЦІЯ

У роботах В. Гладиліна та В. Ситливого опубліковано колекцію з 1539 артефактів цього культурно-хронологічного комплексу [Гладилин, Ситливый, 1990, с. 39—41; Gladilin, Sitliviу, 1990, р. 25—26]. Як уже вказувалося

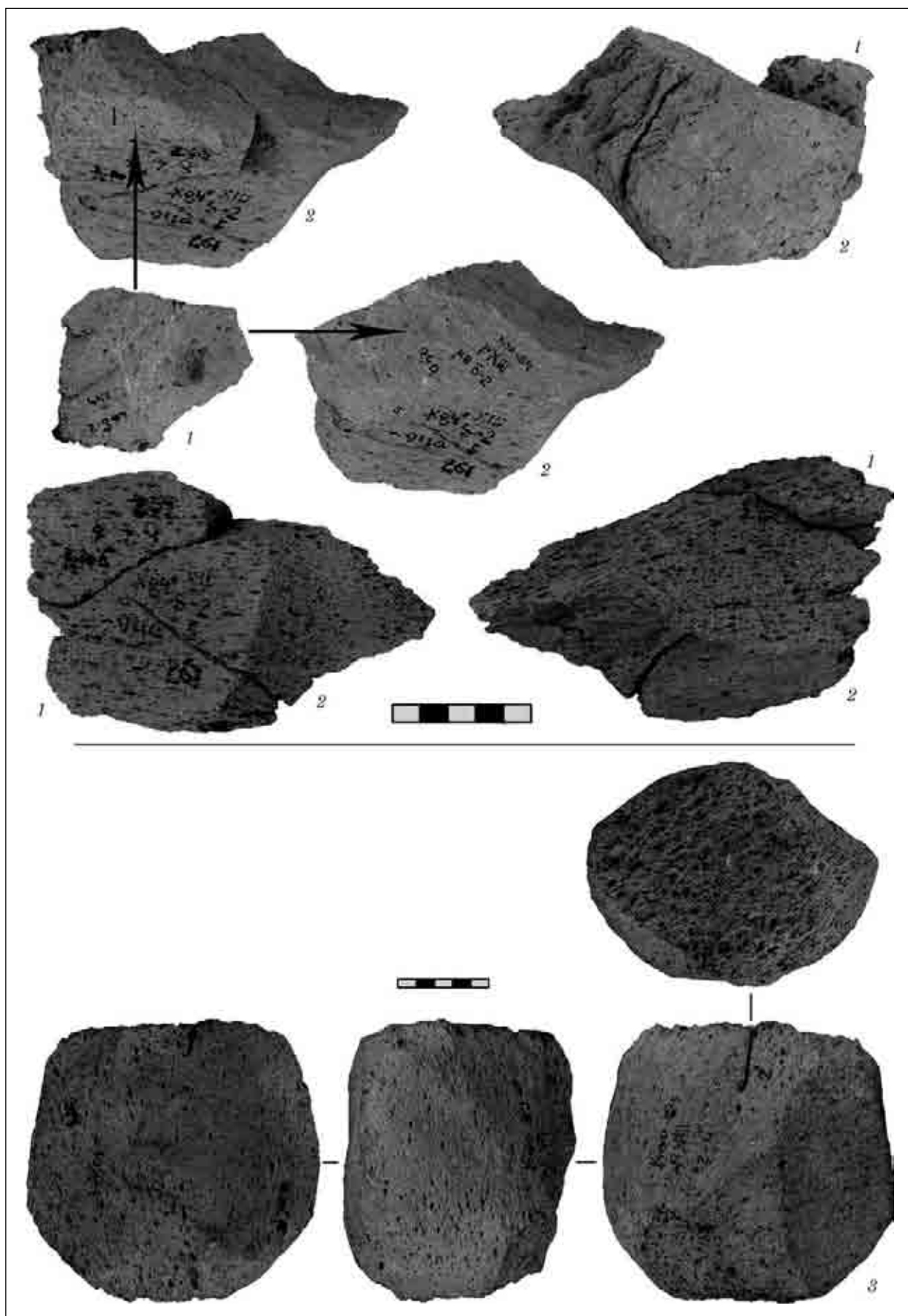

Рис. 7. Королево, розкоп XIII, знахідки із шару VII: 1 — уламок-відщеп; 2 — уламок-нуклеус (ремонтаж); 3 — поліедр (андезит)

[Кулаковская, 2009; Кулаковская, Усик, 2010; 2011], до цього культурно-хронологічного комплексу включено матеріали з різних розкопок, шурфів і зачинок, а також зібрані на поверхні. Нагадаємо, що головним критерієм для об'єднання артефактів в один комплекс був ступінь вилуговування поверхні андезитової сировини.

У цій роботі використано винятково стратифіковані матеріали з розкопу XIII (рис. 5, в, з). Розкоп, видовжений з півдня на північ, покривав доволі значну площу (320 м²), яку умовно можна поділити на дві великі ділянки: північно-західну (кв. А—В, а—д-1—6) та південно-східну (кв. в—л-7—10) (рис. 5, в). На північно-західній ділянці відносна концентрація артефактів (від одного до щонайбільше п'яти на квадрат) відзначена по лінії кв. а, б-1—6 і близьких до них кв. в-5, г-4, 5 (рис. 5, в, з). На південно-східній ділянці знахідки в основному розподіляються по лінії 10 (кв. д, з, л) і в кв. з-8.

Колекція складається з 33 предметів: нуклеуси — 5, уламки-нуклеуси — 2, поліедр — 1, відщепи — 12, уламки-відщепи — 5, луски — 1, уламки — 5, знаряддя — 2 (таблиця).

СИРОВИНА

99,89 % артефактів шару VII виготовлено з місцевого андезиту (рис. 7—10; 8, 10 — див. вклейку), два оформлено на кварцитовій сировині (рис. 11; 12; 12 — див. вклейку), один — на кварці (?). Андезитові вироби мають щільну сіру патину з глибокими кавернами вилуговування. Поверхня їх найбільше пошкоджена порівняно з андезитами інших археологічних шарів.

МЕТОДИКА КЛАСИФІКАЦІЇ

У колекції шару VII трапляються уламки андезиту з негативами сколів і предмети, що нагадують відщепи з «дорсальною» та «вентральною» поверхнями. Однак вони не мають традиційних слідів використання техніки відбійника, зокрема ударного горбика чи їх відбитків на відповідних поверхнях. Зважаючи на відсутність будь-яких слідів пошкоджень чи переміщення (обкатаність, залощеність), умови залягання, низьку концентрацію матеріалів і віддаленість від виходів сировини, ми не бачимо реальних факторів природного впливу на походження цих виробів. Інша справа — визначення морфології та типологічних особливостей цих артефактів.

В. Гладилін для обґрунтування критеріїв так званої «техніки розбивання, или дроблення» при класифікації подібних артефактів нижньопалеолітичних індустрій наголошував на наявності уламків і плоских сколів без ознак штучного розщеплення [Гладилін, Ситливый,

Королево, шар VII, склад колекції

Назва	Р а з о м
Нуклеуси	5
Відщепи	11
Нуклеуси-уламки	3
Відщепи-уламки	4
Уламки	7
Луски	1
Знаряддя	2
Р а з о м	33

1990, с. 7—8, 14], якій «свойственно хаотичное разбивание каменных пород». «Техника дробления не основана на изготовлении и утилизации нуклеуса. Получение обломков, осколков, плоских фрагментов достигается несколькими крайне примитивными приемами: бросанием камня на камень, разбиванием на твердой основе. В результате получались преимущественно угловатые, бесформенные обломки и плоские фрагменты исходного сырья без традиционных признаков искусственного расщепления и лишь в редких случаях — достоверные сколы» [Гладилін, Ситливый, 1990, с. 8]. Доречно нагадати, що застосування техніки дробіння було відзначено в матеріалах нижнього шару печери Ля Мікок у Франції. Припускалося, що жовта каменю розбивали «різкими, потужними, випадково спрямованими ударами» [Ефименко, 1953, с. 168]. Намагаючись типологічно виділити із маси звичайних природних уламків і плоских фрагментів ті предмети, які, очевидно, були розколоті / розбиті без відбійника, ми пропонуємо користатися двома термінами: «уламки-нуклеуси» та «уламки-відщепи».

Уламки-нуклеуси — це окремі андезитової сировини різної форми та розмірів з одним або кількома плоскими чи опуклими негативами на поверхні (рис. 7, 2). Уламки-відщепи, які могли бути з них сколоті, мають дорсальну та вентральну поверхні (рис. 7, 1; 8, 1), переважно увігнутий профіль, що за формою може відповідати негативам на уламках-нуклеусах. Уламки-відщепи не мають чіткої зони, яку можна класифікувати як ударну площадку, та, відповідно, чітких ознак точки удару. Цілком імовірно, що ці дві категорії можуть бути результатом техніки дробіння або розколювання на кам'яному ковадлі (?). Додамо, що на поверхні артефактів відсутні будь-які сліди забитості чи розкришеності, що має бути однією з ознак техніки дробіння. Відсутність відбивного горбика часто спостерігається в тому разі, коли удар твердим відбійником наносився по дотичній траєкторії. Ми не виключаємо також того, що морфологія появи подібних артефактів може бути пов'язана із застосуванням вогню (?), хоча ця гіпотеза потребує серйозного підтвердження. Однак такі припущення не безпідставні.

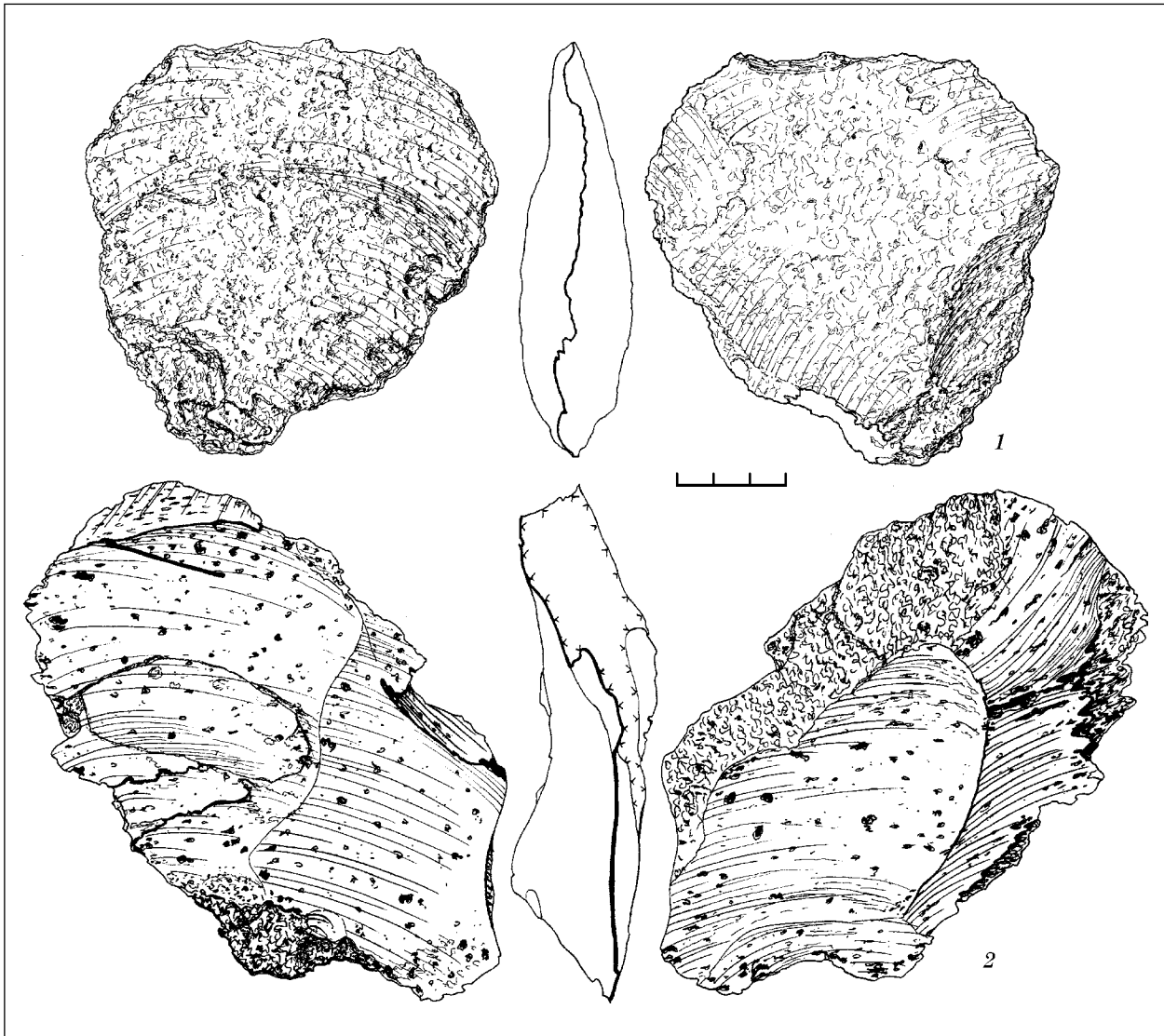

Рис. 9. Королево, розкоп XIII, знахідки із шару VII, прорисовка: 1 — відщеп *Kombewa*; 2 — односпрямований відщеп (андезит)

Використання вогню чітко підтверджено навіть для раніших часів (1,21—1,24 млн р. т.), воно простежено на місцезнаходженні Айнікаб 1 у Центральному Дагестані [Амирханов, Бронникова, Таймазов, 2013, с. 7—19].

У багатьох випадках уламки-нуклеуси за морфологією дуже подібні до так зв. поліедрів і сфероїдів, а уламки-відщепи за морфологією відповідають їх негативам. Слід зазначити, що в питанні походження цих виробів також допускалася можливість термічного впливу [Gobert, 1914].

Категорія уламків включає кутасті окремісті андезиту, що мають хоча б найменші сліди умисного розколювання.

Лусками названо невеликі сколи (до 3,0 см).

Розглянемо детальніше артефакти.

1. Нуклеус односпрямований підтрапецієподібний, площинний. Розміри: 77,21 × 72,39 × 41,72 мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. а-6, гл. 10,0, № 267 (рис. 13, 2).

2. Нуклеус односпрямований підтрикутної форми з гладенькою відбивною площадкою. Заготовкою слугував уламок андезиту. Розміри: 68,53 × 73,87 × 42,29 мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. 6-2, гл. 9,48, № 264 (рис. 8, 2).

3. Нуклеус односпрямований підчотирикутний з гладенькою відбивною площадкою. Виготовлений на уламку андезиту. Розміри: 100,21 × 70,06 × 51,4 мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. л-10, гл. 12,05, № 292.

4. Нуклеус поперечний паралельний чотирикутної форми, відбивна площадка вкрита кіркою. Виготовлений на андезитовій конкреції. Розміри: 59,33 × 83,24 × 59,18 мм. Польовий шифр: кв. 6-6, гл. 9,89, № 268 (рис. 13, 1).

5. Нуклеус багатоплощадковий з односпрямованими та паралельними негативами, підтрапецієподібний. Виготовлений на кварциті. Розміри: 83,74 × 84,15 × 53,69 мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. з-10, гл. 12,00, № 294 (рис. 11, 2; 12, 2).

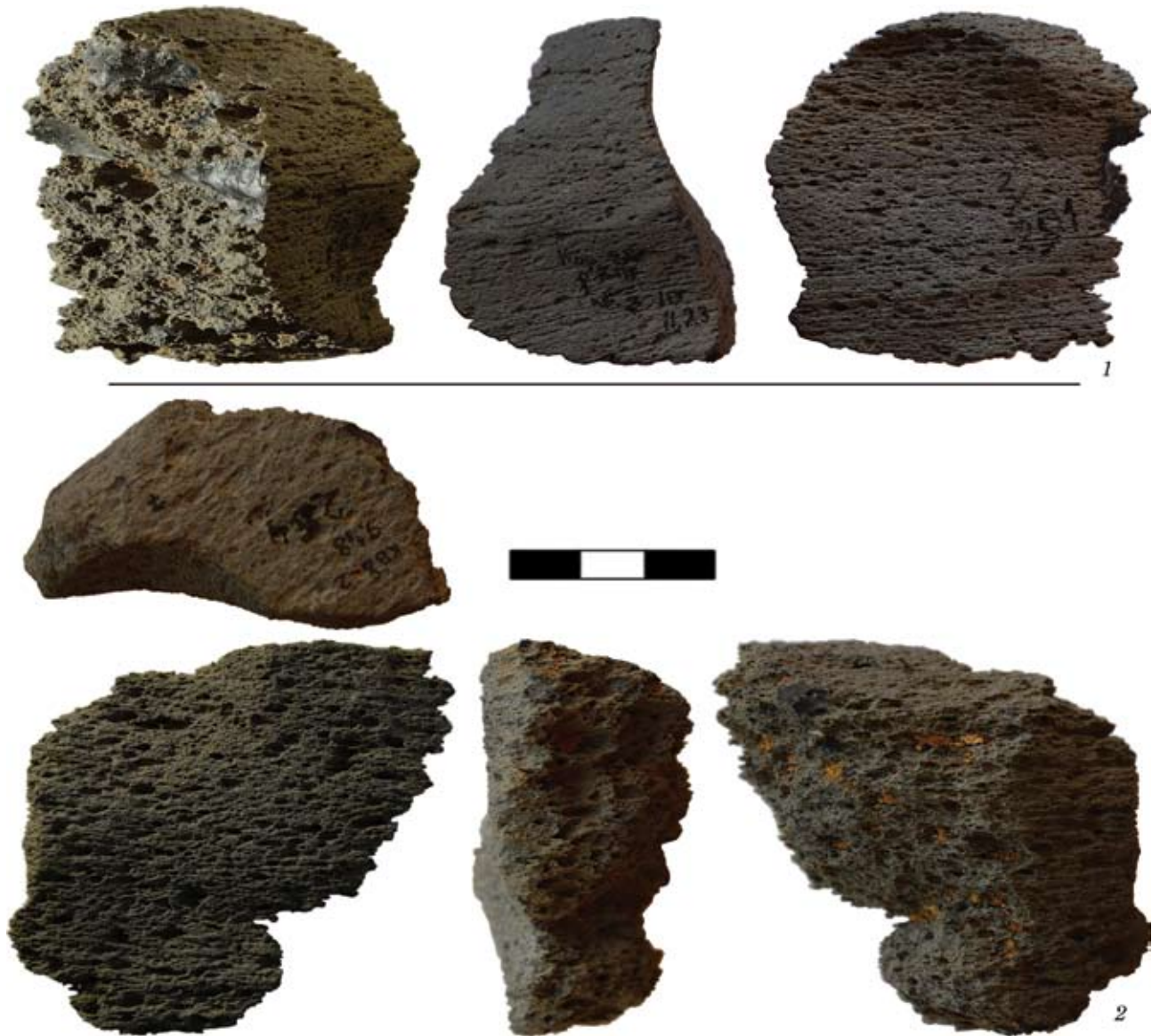

Рис. 8. Королево, розкоп XIII, знахідки із шару VII: 1 — відщеп-уламок; 2 — односпрямований нуклеус (андезит)

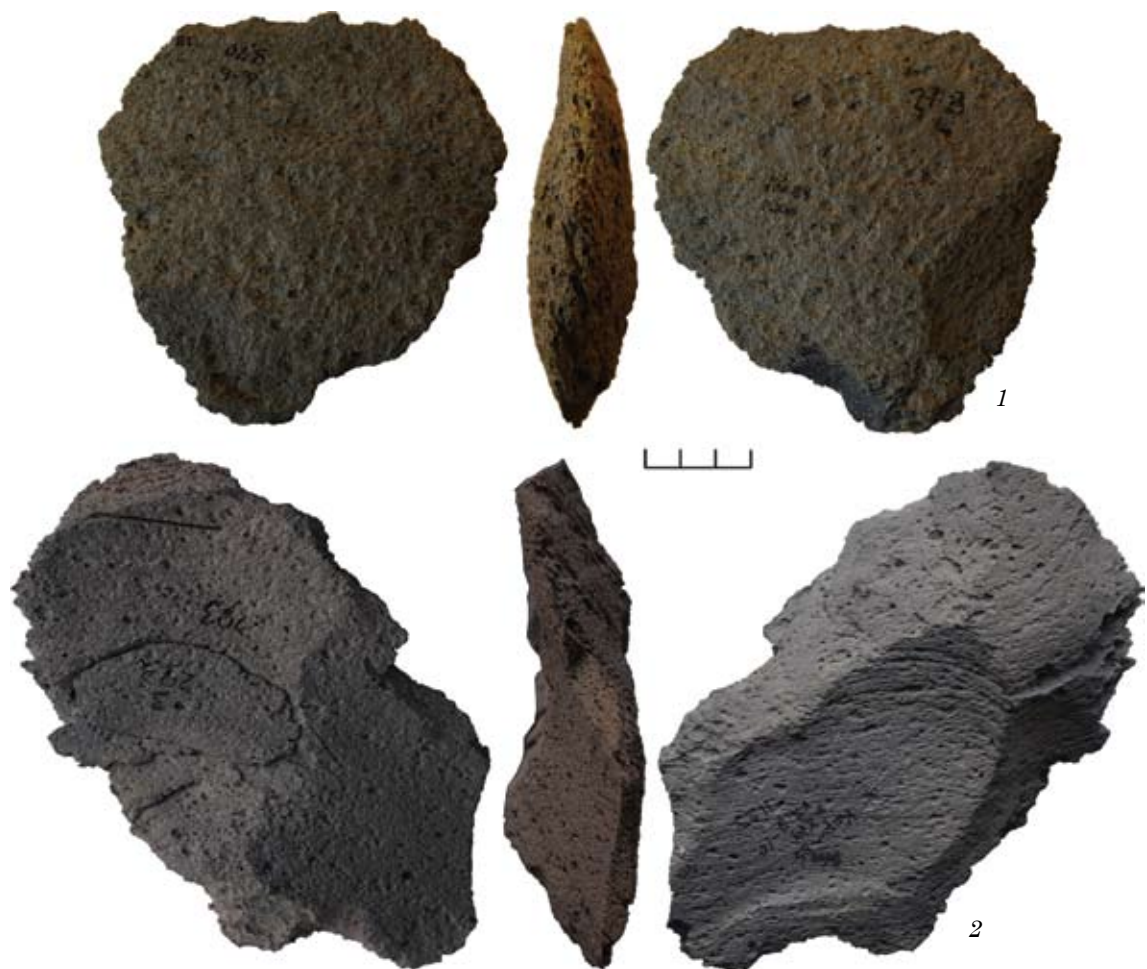

Рис. 10. Королево, розкоп XIII, знахідки із шару VII, фото: 1 — відщеп *Kombeva*; 2 — односпрямований відщеп (андезит)

Рис. 12. Королево, розкоп XIII, знахідки із шару VII, фото: 1 — двобічно оформлене знаряддя; 2 — багатоплощадковий нуклеус (кварцит)

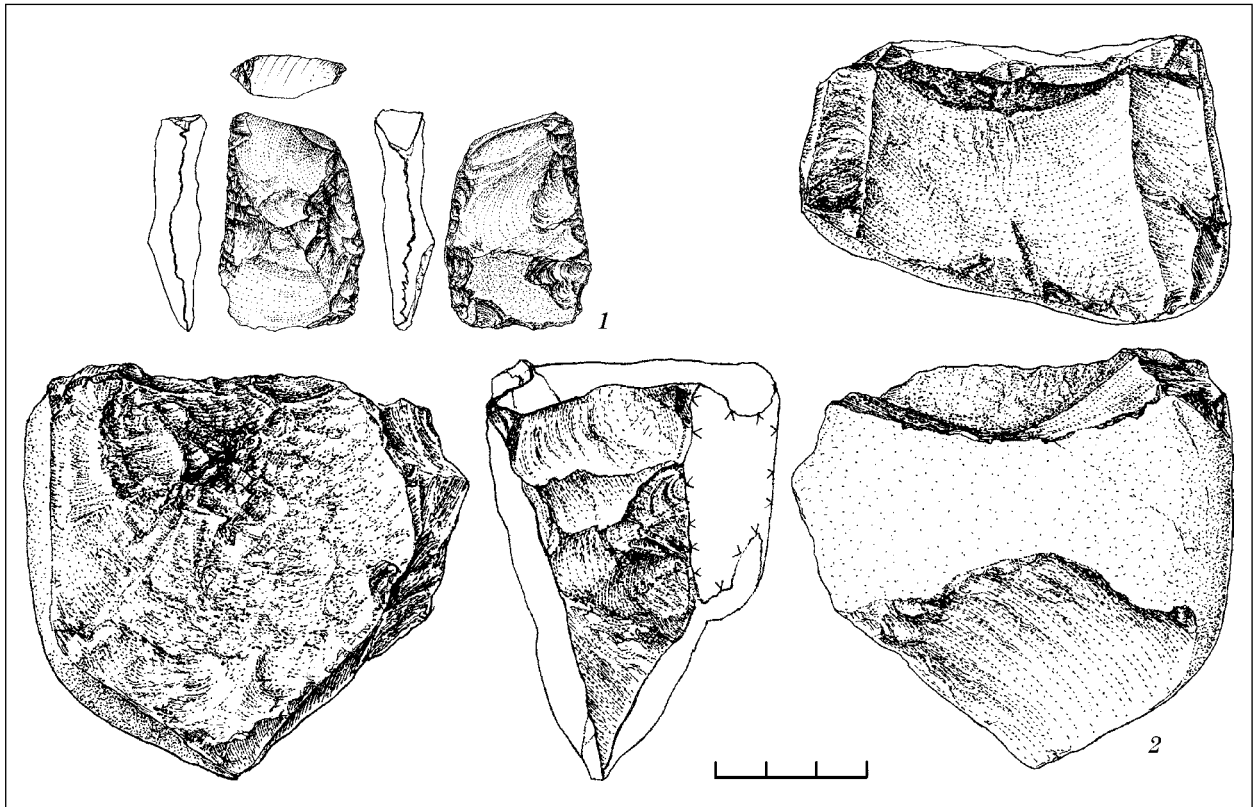

Рис. 11. Королево, розкоп XIII, знахідки із шару VII, прорисовка: 1 — двобічно оформлене знаряддя; 2 — багатоплощадковий нуклеус (кварцит)

6. Нуклеус-уламок. На виробі збереглися залишки кірки. Добре видно три негативи сколів. Два з них утворилися внаслідок удару, третій негатив — опуклий і морфологічно схожий на негативи сколів на полієдрі. Розміри: $129,82 \times 71,41 \times 71,38$ мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. б-2, гл. 9,40, № 261 (рис. 7, 2).

7. Нуклеус-уламок. Цей виріб має негативи двох сколів: один морфологічно можна пов'язати із звичайним односпрямованим розколюванням, другий, скоріше, опуклий ніж ввігнутий, ударна хвиля присутня. Негатив від ударного горбика непомітний. Артефакт має неправильну кубічну форму, за морфологією схожий на полієдр. Розміри: $88,23 \times 94,14 \times 63,21$ мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. а-5, гл. 9,62, № 260.

8. Полієдр. Заготовкою слугувала вулканічна «бомба». На проксимальній і дистальній частинах є залишки кірки. Більша частина поверхні по периметру має опуклу конфігурацію, є також ділянки з увігнутими негативами. На негативах добре помітна ударна хвиля. Досить складно, а інколи практично неможливо чітко зафіксувати негатив ударного горбика. Розміри: $132,67 \times 146,53 \times 106,14$ мм, маса 3124 г. Польовий шифр: р. XIII, кв. г-4, гл. 10,14, № 314 (рис. 7, 3).

9. Відщеп первинний, площадка гладенька. Розміри: $62,49 \times 42,46 \times 15,81$ мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. а-1, гл. 9,45, № 197.

10. Відщеп первинний (латеральний фрагмент), площадка вкрита кіркою. Розміри:

$59,86 \times 35,15 \times 24,53$ мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. з-8, гл. 11,45, № 286.

11. Відщеп первинний, площадка невизначена. Розміри: $57,33 \times 51,69 \times 20,54$ мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. г-4, гл. 10,03, № 302.

12. Відщеп первинний (дистальна частина). Розміри: $37,01 \times 24,01 \times 9,1$ мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. а-6, гл. 9,67, № 280.

13. Відщеп Комбева. Ударна площадка вкрита кіркою. Розміри: $113,94 \times 111,44 \times 26,81$ мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. а-6, гл. 9,70, № 278 (рис. 9, 1; 10, 1).

14. Відщеп Комбева, ударна площадка гладенька з «напівгубкою». Не виключено, що цей артефакт є сколом оформлення робочого краю. Розміри: $38,61 \times 59,04 \times 5,56$ мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. д-10, гл. 11,415, № 285.

15. Відщеп латеральний (*débordante*) з кіркою односпрямований, ударна площадка двогранна. Розміри: $71,63 \times 58,52 \times 9,05$ мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. д-10, гл. 11,95, № 301 (рис. 13, 3).

16. Відщеп радіальний (латеральна частина). Ударна площадка вкрита кіркою, має «губку». Розміри: $54,52 \times 40,54 \times 20,21$ мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. б-1, гл. 9,65, № 313 (рис. 13, 4).

17. Відщеп односпрямований, площадка вкрита кіркою. На дорсальній поверхні збереглися негативи двох поздовжніх сколів. Відщеп захопив протилежний край нуклеуса. Розміри: $142,53 \times$

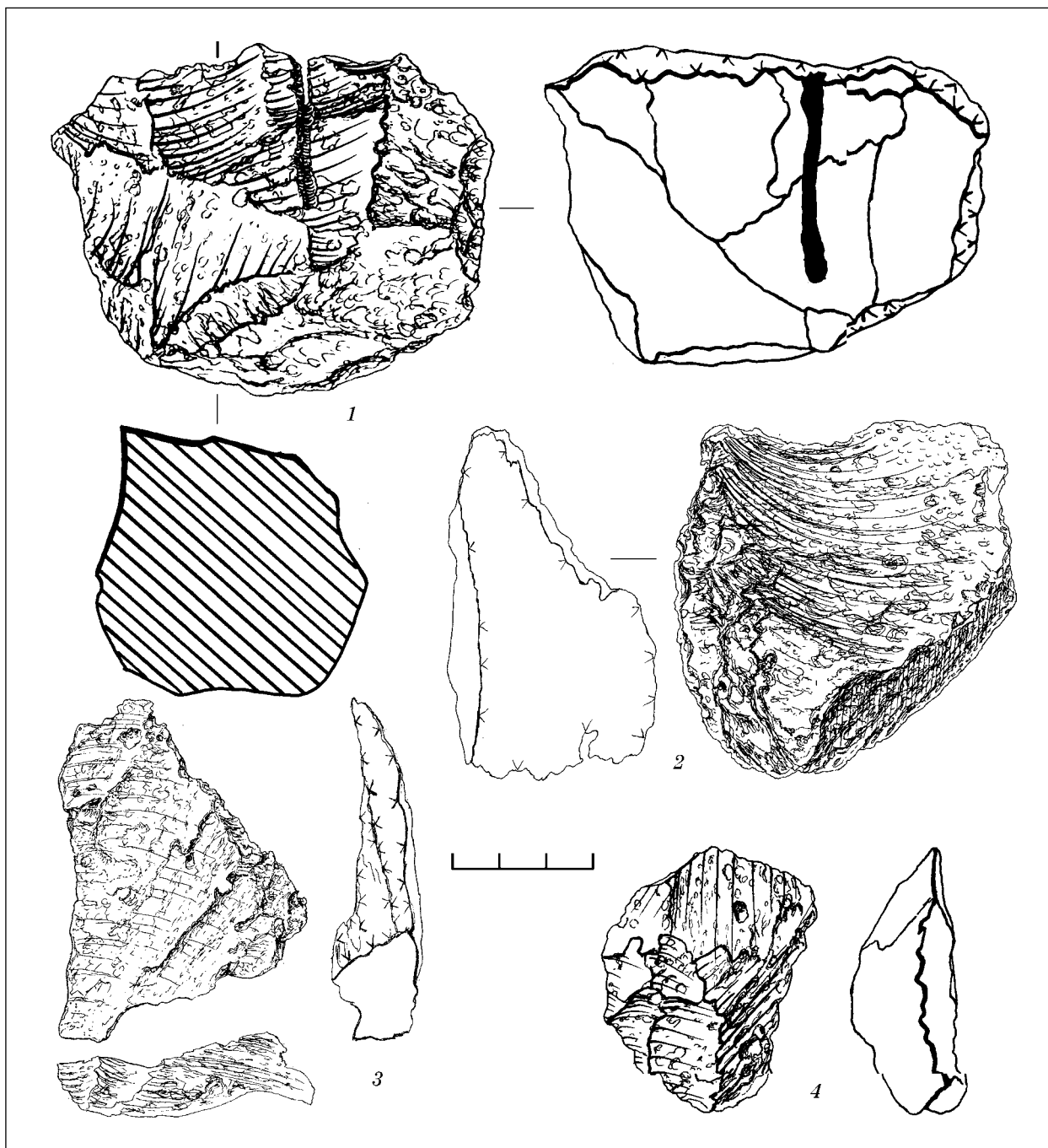

Рис. 13. Королево, розкоп XIII, знахідки із шару VII: 1 — паралельний нуклеус; 2 — односпрямований нуклеус; 3 — односпрямований відщеп, 4 — радіальний відщеп

120,79 × 29,33 мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. д-10, гл. 11,23, № 293 (рис. 9, 2; 10, 2).

18. Відщеп — уламок первинний. Площадка невизначена, вентральна поверхня дуже ввігнута. Розміри: 42,27 × 30,69 × 14,94 мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. б-6, гл. 9,92, № 283.

19. Відщеп-уламок односпрямований. При розколюванні зачеплено протилежний від ударної площадки край. Артефакт має підчотирикутну форму і трикутний у розрізі. Розміри: 65,65 × 70,69 × 52,67 мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. д-10, гл. 11,23, № 291 (рис. 8, 1).

20. Відщеп-уламок. Дорсальна поверхня вкрита на 50 % кіркою та має залишок негативу попереднього зняття. Площадка гладенька. Найявна вентральна поверхня. Ударний горбик не простежується, натомість добре помітна ударна хвиля. Розміри: 30,81 × 33,02 × 30,32 мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. а-6, гл. 9,50, № 281.

21. Відщеп-уламок (проксимальна частина) первинний. Вентральна поверхня ввігнута, наявна ударна хвиля. Площадка не визначена (роздроблена), має таку само морфологію, що й інші відщепи-уламки, та співпадає з негативами на полієдрі. Розміри: 79,51 × 59,33 ×

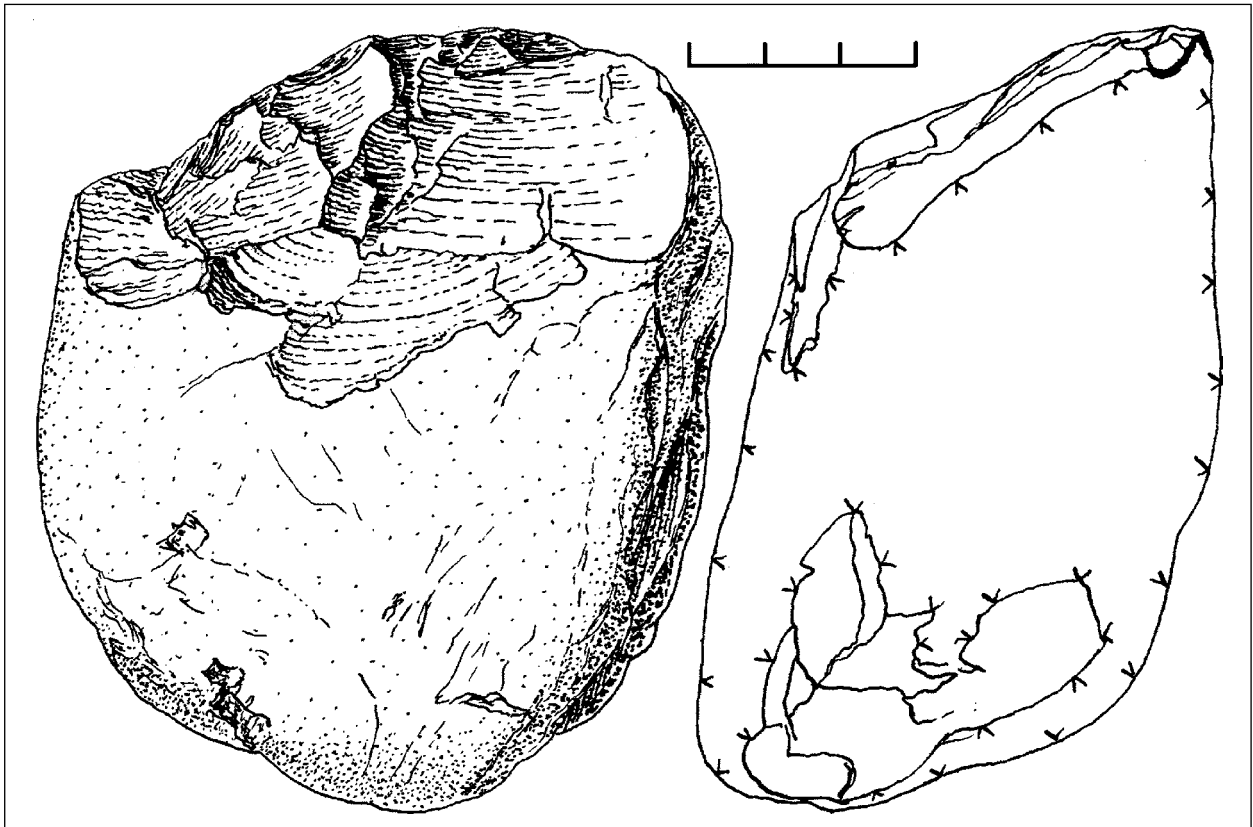

Рис. 14. Королево, розкоп XIII, шар VII: чопер (кварц?)

28,04 мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. б-2, гл. 9,44, № 262 (рис. 7, 1).

22. Фрагмент невизначеного відщепу. Польовий шифр: р. XIII, кв. а-6, гл. 9,80, № 282.

23. Відщеп сумнівний. Польовий шифр: р. XIII, кв. б-6, гл. 8,98, № 263.

24. Луска. Польовий шифр: р. XIII, кв. д-10, гл. 11,95, № 308.

25. Уламок андезиту з вузькою «вентральною» поверхнею. Польовий шифр: р. XIII, кв. а-4, гл. 9,48, № 258.

26. Уламок андезиту. Польовий шифр: р. XIII, кв. б-4, гл. 9,70, № 271.

27. Уламок андезиту. Польовий шифр: р. XIII, кв. а-6, гл. 9,57, № 279.

28. Уламок андезиту. Польовий шифр: р. XIII, кв. д-10, гл. 11,95, № 307.

29. Уламок андезиту. Польовий шифр: р. XIII, кв. б-5, гл. 9,65, № 272.

30. Уламок андезиту. Польовий шифр: р. XIII, кв. а-4, гл. 9,54, № 259.

31. Уламок андезиту. Польовий шифр: р. XIII, кв. а-1, гл. 9,45, № 198.

32. Чопер. Знаряддя виготовлено на кварцевому жовні. Розміри: 102,81 × 84,78 × 53,4 мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. б-6, гл. 9,98, № 312 (рис. 14).

33. Фрагмент виробу з двобічною обробкою. Заготовкою слугував дистальний фрагмент первинного кварцитового відщепу. Розміри: 42,28 × 27,83 × 9,12 мм. Польовий шифр: р. XIII, кв. г-5, гл. 9,65, № 270 (рис. 11, 1; 12, 1).

ПЕРВИННЕ РОЗКОЛЮВАННЯ

Для первинного розколювання шару VII характерно два варіанти отримання заготовок: традиційним шляхом експлуатації нуклеусів за допомогою відбійника і техніка, яку можна визначити як розколювання без відбійника. Перший варіант характеризують такі методи: *Kombewa*¹, односпрямований, паралельний і радіальний. На нуклеусах відсутні будь-які ознаки попередньої підготовки робочої поверхні й тонкого фасетування ударних площадок.

Виходячи із загального аналізу нуклеусів, найпоширенішою була практика сколювання з гладенької чи натуральної площадки послідовно в одному напрямку однієї чи кількох заготовок (рис. 8, 2; 13, 2). Односпрямована огранка частіше трапляється на відщепках (рис. 13, 3). Отже, можна говорити про застосування цієї техніки за принципом: один удар — один негатив. Окрім такого дещо спрощеного способу отримання заготовок, в індустрії використовувалась і паралельна техніка (рис. 13, 1), і варіант поєднання односпрямованого та паралельного методів (рис. 11, 2; 12, 2). Застосування методів

1. Один з авторів (Л. К.) вважає, що метод Комбева на стоянці Королево можна розглядати як початкову стадію експлуатації нуклеуса на відщепі, зважаючи на те, що подібні нуклеуси та сколи є практично в кожному шарі стоянки незалежно від віку й технокомплексу.

Kombewa та радіального засвідчують лише відщепи.

Приклади розколювання без відбійника демонструють поліедр (рис. 7, 3) і уламки-нуклеуси (рис. 7, 2). Ці артефакти мають дуже схожі плоскі й тріхи опуклі негативи на розколотих поверхнях. Плоскі або увігнуті вентральні поверхні уламків-відщепів за морфологією співпадають з цими негативами (рис. 7, 1; 8, 1). Специфіку відповідності зазначених рис підтверджує приклад ремонту уламку-нуклеуса (6 / № 261) з уламком-відщепом (21 / № 262) (рис. 7, 1, 2). Раніше вже зазначалося, що на цих артефактах відсутні ознаки розколювання відбійником.

У літературі поліедр описують як заокруглений або кулястий, оббитий широкими різноспрямованими сколами артефакт. Подібні знаряддя інколи називають сфероїдами, багатогранниками, бола та ін. Є кілька думок щодо їх використання: кидальний камінь, камінь для рогатки, куля з гранями [Raymond, 1904; Leakey, 1971]. Також указувалося, що ці предмети схожі на нуклеуси, тож їх доволі легко сплутати з останніми [Heinzelin, 1962]. Поліедр із Королево вагою 3124 г однозначно не міг використовуватись як кидальна зброя. Вірогідніше, йдеться про нуклеоподібний артефакт.

Як впливає з аналізу технології первинного розколювання, в індустрії використовувалося кілька методів, які в тому чи іншому поєднанні стандартні для всієї доби палеоліту

Можливо, на перший погляд, при аналізі колекції дещо забагато уваги приділено таким категоріям як уламки-нуклеуси та уламки-відщепи, зважаючи на остаточно невизначений характер їх походження. В той же час у культурному шарі VI, що стратиграфічно залягає вище та датується часом MIS 14, подібні вироби мають масовий характер [Kulakovskaya et al., 2010]. На нашу думку, є підстави вважати цей технологічний феномен усвідомленим. Звичайно ж, найкращим підтвердженням нашої гіпотези буде здійснення експериментального дослідження. Додамо, що наявні в колекції уламки андезиту мають сліди штучної фрагментації.

ТИПОЛОГІЯ

Знаряддя оформляли широкими сколами (оббивка, обтеска). Чопер має характерну для таких знарядь обробку вузького кінця широкими негативами (рис. 14).

Фрагмент двобічно оформленого виробу має тонкий лінозоподібний перетин, що міг утворюватись за використання м'якого відбійника (?). Характер робочих країв схожий на ретуш, хоча можна говорити й про сліди використання(?). Типологічна атрибуція цього артефакту перебуває на межі двобічно-оброблене знаряддя / *pièce esquille* (рис. 11, 1; 12, 1).

ШАР VIII — ЧИ РЕАЛЬНИЙ ВІН?

У роботах В. Гладиліна та В. Ситливого йдеться про два ранньопалеолітичні шари, що залягали в зоні зворотної намагніченості: VII і VIII. Колекція шару VIII нараховує 426 предметів. Як відзначають дослідники, шар VIII залягав «в низах галечного аллювія гюнцкокого візиту (слоя 27)» [Гладилин, Ситливый, 1990, с. 37]. Дослідники одразу ж застерігають, що «більшість цих изделий переотложены и до недавнего времени не найдены в стратиграфической позиции. Первоначально они были выделены морфологически. От более поздних ашельских поделок, с которыми они нередко встречаются вместе во вторичном залегании, их, наряду с технико-типологическими показателями, отличают цвет и худшая сохранность поверхности — высокая степень ее выпечленности. Высказано предположение, что они должны происходить из миндельских или даже более древних отложений. Это предположение подтвердилось. В 1984 г. изделия VIII культурно-хронологического комплекса были найдены на Гостром Верхе (раскоп XIII)» [Гладилин, Ситливый, 1990, с. 37].

Отже, вперше шар VIII у стратифікованій позиції був зафіксований у розкопі XIII 1984 р. У звіті зазначено, що «собрано 15 поделок (9 из андезита, 6 из кварцита и песчаника). Уровень сохранности поверхности андезитовых предметов аналогичен сохранности артефактов, выявленных на других раскопных объектах и выделенных по морфологическим признакам в отдельный самый архаичный комплекс (VIII) на местонахождении. Среди находок примитивные нуклеусы (выделяется крупный полиедр), грубые отщепы (рис. 4, 2), чоппер с продольно выпуклым краем, обработанный с одной стороны несколькими широкими сколами и естественным обухом (рис. 3, 1). Три поделки из кварцита и песчаника отнесены к чопперовидным изделиям, две другие — к грубо расколотым галькам. Таким образом, коллекция древнейших находок в Королево (VIII культурно-хронологический комплекс) теперь насчитывает до 400 предметов. Архаичный облик этих изделий и древний их возраст (около 1 млн лет до н. э.) позволяет относить комплекс VIII к кругу олдувайских или раннеашельских индустрий» [Гладилин и др., 1984, с. 4—5].

У 1985 р. «находки VIII комплекса, как и в 1984 году, были зафиксированы в галечнике (гюнц). Среди них: 9 обломков из андезита, 2 массивных отщепы. Обнаружены десятки расколотых галек из песчаника, кварцита, кварца, однако, с уверенностью говорить об их искусственном происхождении пока не представляется возможным» [Гладилин и др., 1986, с. 5—6].

У звіті 1990 р. про знахідки із шару VIII не згадується. Можна дійти висновку, що в розкопі XVI (прирізка до східної стіни розкопу XIII) цей шар не зафіксовано.

Таким чином, маємо 26 предметів з шару VIII, які, за висновками В. Гладиліна, були зафіксовані стратиграфічно в розкопі XIII. Ми перевірили місця їх розташування на плані та в профілі. З'ясувалося, що вони мають стратиграфічну позицію, аналогічну шару VII.

Після скрупульозної перевірки спірних, насамперед галькових артефактів «із слідами розколювання» з алювію тераси (розкоп XIII), встановлено, що вони мають незаперечні сліди природних розломів і заповірки. Такі ознаки є прямим доказом їх натурального походження. Ці предмети були вилучені з колекції шару VIII. Вагомим аргументом для цього є той факт, що такі само гальки масово трапляються на площі розкопу у відповідних відкладах. Певні сумніви ці знахідки викликали й у В. Гладиліна ще в 1986 р. [Гладилин, Ситиливий и др., 1987]. У геологічному контексті обидва шари пов'язані з алювіальними відкладами тераси Тиси: шар VII відноситься до літологічного горизонту 25—26? ¹, а шар VIII — до горизонту 27. О. Адаменко описав літологічний горизонт 25 так: «25. Суглинок пестроцвєтний, пятнистый (пятна желтых, серых, сизовато-белесых оттенков), в верхней части — горизонтальные прослои светлого сизовато-белесого суглинка (мощность до 0,35 м). Это пойменный аллювий VII надпойменной террасы р. Тиса; затронутый процессами почвообразования во время формирования почвы IX.

26. Тот же суглинок, переходящий в пески глинистые, серые и охристые с пятнами красного, желтого, розового, серого и белесого цвета, с обломками выветрелых дацитов (мощность 0,80 м). В песках улавливается плохо выраженная горизонтальная слоистость, подчеркнутая включениями мелкой гальки ... Это самое верхнее аллювия Копаньской террасы.

27. Галечники мелкие средние, цементированные пестроокрашенным суглинком (мощность 0,30—1,5 м). Гальки по составу разнообразные, как в разрезах аллювия Копаньской террасы. В верхней части слоя преобладает мелкая (до 5 см) галька, постепенно увеличивающаяся вниз по разрезу.

28. Размытая поверхность коры выветривания по дацитам — цоколь террасы» [Адаменко и др., 1989, с. 15—16]. П. Езартс подає аналогічний опис геологічних напластунків у розчистці 17 [Haesaerts, Koulakovska, 2006, р. 25] (рис. 2, б).

Отже, стратиграфічні умови залягання артефактів шарів VIII і VII ідентичні за схемою О. Адаменка — П. Езартса (рис. 4). Стан руйнації поверхні андезитових знахідок з шару VII

1. У публікації є певна невідповідність стосовно стратиграфічної позиції шару. У більшості публікацій, співавтором яких є В. Гладилін, шар VII зіставляється з літологічним горизонтом 26. Лише в одному випадку, а саме в роботі В. Гладиліна та В. Ситливого цей шар розміщено в горизонті 25 [Гладилин, Ситли- вый, 1990, с. 30]. Цей факт не має принципового значення, оскільки за описом О. Адаменка та П. Езартса геологічні шари 25 і 26 ідентичні.

і так званого шару VIII абсолютно тотожний. Незначні відмінності, що спостерігаються в окремих випадках, пов'язані з хімічною структурою андезитової сировини. Артефакти з «обох» шарів мають однакову морфологію, частина предметів так званого шару VIII не має слідів штучного розколювання та вторинної обробки [Koulakovska, Usik, 2010; Кулаковская, Усик, 2011]. Таким чином, частина знахідок із розкопу XIII виявилася не артефактами, інші належать до шару VII. Це уможливило висновок про відсутність на стоянці Королево шару VIII.

Виконана робота не націлена спеціально й упереджено на ревізію опублікованих раніше матеріалів стоянки. Наші висновки ґрунтуються на аналізі архівних матеріалів, кореляції стратиграфічних розрізів кількох розкопаних об'єктів, планіграфії розкопу XIII, детальному аналізі колекції артефактів, а також на особистих спостереженнях у ході розкопок.

ВИСНОВКИ

У підсумку ми дійшли таких висновків.

- Планіграфічні спостереження та кількісний склад колекції шару VII вказує, найвірогідніше, на периферійність розкопаної ділянки. Тут відзначено значний відсоток нуклеусів, що характерно для стоянок-майстерень.
- На відміну від сектору Бейвар, на Гострому Версі відсутні виходи андезитової сировини. Вочевидь, сировину у вигляді уламків, «бомб» та ін. первісні люди приносила сюди. Не виключено, що частина отриманих сколів, навпаки, була використана за межами стоянки або лишилася за межами розкопаної ділянки.
- Тут слід зважати на ту об'єктивну обставину, що на момент відкриття стоянки в 1974 р. майже половина її була зруйнована заводом, що однозначно спричинило знищення археологічних шарів. Варто звернути увагу на той факт, що свого часу до «культурно-хронологічного комплексу VII» були зараховані знахідки з перевідкладених ділянок і з поверхні. Частина з них однозначно може бути віднесена до шару VII, частина — до інших шарів. Більшість цих предметів походить з сектора Бейвар (ми зауважували раніше, що на Гострому Версі підйомного матеріалу дуже мало, а також відсутні поклади сировини). Нині на цій ділянці стоянки в четвєртинних відкладах, змішаних з різнокольоровими глинами третинного часу та корою вивітрювання дацитів, можна знайти також артефакти шару VII. Вочевидь, поселення цього часу було і на Бейварі. Сама вершина була комфортнішою для життя, з півночі та сходу вона була захищена Саргеддо та тим же Гострим Верхом. Сліди людської діяльності в секторі Гострий Верх, найвірогідніше, засвідчують короткочасне перебування. Водночас саме ця невелика колекція артефактів, знайдена в стратиграфічних умовах, надзвичайно

важлива, оскільки саме ці матеріали фіксують найдавніший палеолітичний пласт в Україні.

- Раніше індустрія шару VII стоянці Королево була визначена як левалуазька або протолевалуазька [Гладилин, Ситливий, 1990; Gladilin, Sitlivy, 1990]. Однак за детального аналізу стратифікованих артефактів шару VII жодних проявів цієї технології не помічено. На нуклеусах відсутні будь-які сліди попереднього оформлення робочої поверхні та відбивної площадки, що могло б свідчити про найменші передумови левалуазького методу розщеплення.

- Отже, індустрія шару VII нелевалуазька, нефасетована та непластинчаста. Чопер є цілком типовим знаряддям для доби раннього палеоліту. Наявність фрагмента артефакту з двобічною обробкою та двох відщепів з «губкою» на ударній площадці (№ 285, 270), які могли бути отримані при оформленні робочого краю, свідчить про ранні прояви цієї техніки та використання м'якого відбійника. На нашу думку, цих аргументів недостатньо для класифікації індустрії як ашельської [Гладилин, Ситливий, 1990, с. 41]. Слід звернути увагу й на те, що серед підйомних матеріалів, які можна було б віднести до шару VII, також немає рубил, преформ таких знарядь і сколів двобічної обробки.

- Отже, колекція шару VII через свою нечисельність непридатна для статистичного аналізу. Практична відсутність знарядь унеможливає чітко визначити технокомплекс шару VII. Безапеляційно можна стверджувати лише одне — індустрія шару не має жодного стосунку до левалуазької технології та не може розглядатись як найдавніший її прояв у палеоліті.

- Колекція шару VII за наявними ознаками була визначена як *Mode I* (ранній палеоліт без рубил) [Clark, 1977; Koulakovska, Usik, Haesaerts, 2010; Кулаковская, Усик, 2011].

- Нині ці матеріали є найдавнішим достовірним свідченням присутності людини на території України та Центральної Європи.

- Дані, отримані в останні десятиріччя на стоянці Королево, вкотре підтверджують важливість цієї пам'ятки для стратиграфії плейстоцену та розвитку палеоліту Центральної та Східної Європи. Зокрема, йдеться про послідовність четвертинних відкладів у секторі Гострий Верх, яка охоплює останні 950 тис. років. Цей розріз включає близько 11 інтерстадіальних етапів педогенезу, підтверджених результатами палінологічних досліджень. Важливість геологічного профілю пам'ятки полягає також у тому, що саме тут надзвичайно добре представлені відклади середнього плейстоцену. Що більше, стоянка Королево відіграє особливу роль у географічному сенсі. Пам'ятка, розташована біля підніжжя західного схилу Карпат, є своєрідною поєднувальною ланкою між лесами Угорщини, що зазвичай мають континентальний характер, і четвертинними відкладами середнього басейну Дністра [Haesaerts, Koulakovska, 2006, p. 29].

- Отже, виходячи із викладеного, можна констатувати, що найдавніша палеолітична індустрія на стоянці Королево та загалом в Україні представлена колекцією шару VII, зафіксованій у відкладах, які впевнено віднесені до палеомагнітної епохи Матуяма [Адаменко и др., 1989; Haesaerts, Koulakovska, 2006].

Адаменко О.М., Поспелова Г.А., Гладилин В.Н. и др. Опорные агнитобиостратиграфические разрезы антропогенных отложений Закарпатья // Известия АН СССР: Серия геологическая. — 1981. — № 11. — С. 55—73.

Адаменко О.М., Адаменко Р.С., Гладилин В.Н. и др. Палеолитическое местонахождение Королево в Закарпатье // БКИЧП. — 1989. — 58. — С. 5—25.

Амирханов Х.А., Бронникова М.А., Таймазов А.И. О следах огня на стоянке Олдована Айникаб 1 в Центральном Данестане // Древнейший Кавказ: перекресток Европы и Азии. — СПб., 2013. — С. 7—19.

Гладилин В.Н. Итоги пятилетних исследований Закарпатской палеолитической экспедиции // Новейшие открытия советских археологов: Тез. докл. конф. — К., 1975. — С. 14—16.

Гладилин В.Н. Королево — опорный памятник раннего палеолита в Закарпатье // Археологические исследования на Украине в 1976—1977 гг. — Ужгород, 1978. — С. 15—16.

Гладилин В.Н. О времени возникновения позднего палеолита в Европе // Археологические исследования на Украине в 1978—1979 гг.: Тез. докл. XVIII конф. ИА АН УССР. — Днепропетровск, 1980. — С. 27—28.

Гладилин В.Н. Отчет о работах Постоянно действующей палеолитической экспедиции Археологического музея Института зоологии АН УРСР за 1983 г. // НА ИА НАН Украины. — 1983/103.

Гладилин В.Н. Проблемы раннего палеолита: Дисс. ... докт. истор. наук в форме науч. докл. — Новосибирск, 1989. — 53 с.

Гладилин В.Н., Кухарчук Ю.В., Ситливый В.И. и др. Отчет о работах Постоянно действующей палеолитической экспедиции Археологического музея Института зоологии АН УРСР за 1984 г. // НА ИА НАН Украины. — 1984/103.

Гладилин В.Н., Ситливый В.И. Ашель Центральной Европы. — К., 1990. — 267 с.

Гладилин В.Н., Ситливый В.И., Демиденко Ю.Э. и др. Отчет о работах Постоянно действующей палеолитической экспедиции Археологического музея Института зоологии АН УРСР за 1985 г. // НА ИА НАН Украины. — 1985/121.

Гладилин В.Н., Ситливый В.И., Демиденко Ю.Э. и др. Отчет о работах Постоянно действующей палеолитической экспедиции Археологического музея Института зоологии АН УРСР за 1986 г. // НА ИА НАН Украины. — 1987/121.

Ефименко П.П. Первобытное общество. — К., 1953. — 658 с.

Кулаковская Л.В. Королево: хронология раннего и среднего палеолита // С.Н. Бибииков и первобытная археология. — СПб., 2009. — С. 87—101.

Кулаковская Л.В., Усик В.И. Несколько замечаний к интерпретации стоянки Королево (Украина) // Карабах в каменном веке. — Баку, 2010. — С. 174—184.

Кулаковская Л.В., Усик В.И. Нижний палеолит Украины // Палеолит и мезолит Восточной Европы: Сб. статей в честь 60-летия Х.А. Амирханова. — М., 2011. — С. 9—37.

Любин В.П. Ашельская эпоха на Кавказе. — СПб., 1998. — 187 с.

Усик В., Рац А., Кулаковская Л. Вулканическое сырье в палеолите Закарпаття: относительная хронология индустрий // *Aeolian scripts New ideas on the lithic world studies in honour of Viola T. Dobosi.* — Budapest, 2014. — P. 197—206 (IPH. — XIII).

Adamenko O.M., Gladiline V.N. Korolevo — un des plus anciens habitats acheuléens et moustériens de Transcarpatie soviétique // *L'Anthropologie.* — 1989. — Т. 93, N 4. — P. 689—712.

Bogutski A., Lanczont M. Loess stratigraphy in the Halych Prydnistrovja region // *Loess and Palaeolithic of the Dniester River Basin, Halyc Region (Ukraine).* — Cracow, 2002. — P. 366—373 (*Studia Geologica Polonica.* — Vol. 119).

Clark J.G.-D. *World Prehistory: A New Outline // New Perspective.* — Cambridge, 1977. — 554 p.

Gladilin V.N., Sitlivyj V.I. Genesis of Levallois Technique in Transcarpathie // *Revue d'Archéologie et de Paléontologie.* — 1990. — N 9. — P. 23—43.

Gobert E.G. Introduction à la Palethnologie tunisienne // *Cahiers d'Archéologie Tunisienne.* — 1914. — P. 125—172.

Heinzelin J.de. *Manuel de typologie des industries lithiques.* — Bruxelles, 1962. — 74 p.

Haesaerts P., Koulakovska L. La séquence pédosédimentaire de Korolevo (Ukraine transcarpatique): contexte chronostratigraphique et chronologique // *Європейський середній палеоліт.* — К., 2006. — P. 21—37.

Koulakovska L., Usik V., Haesaerts P. Early Palaeolithic of Korolevo site (Transcarpathian, Ukraine) // *Quaternary International.* — 2010. — 223/224. — P. 116—130.

Leakey M.D. *Oldowai Gorge. Excavations in Beds I and II, 1960—1963.* — Cambridge, 1971. — 328 p. (Cambridge University Press. — Vol. 3).

Pecsi M. Chronostratigraphy of Hungarian loesses and the underlying subaerial formation // *Loess and the Quaternary.* — Budapest, 1985. — P. 33—49.

Raymond P. Commentaire a la communication de M. Ballet sur la découverte de silex taillés pliocenes a Saint-Hilaire-en-Liguières (Cher) // *BSPF.* — 1904. — Т. 1. — P. 23—34.

Shackelton N.J., Berger A., Peltrier W.R. An alternative astronomical calibration of the lower Pleistocene timescale based on ODP Site 677 // *Transaction of the Royal Society of Edinburg.* — 1990. — 81. — P. 251—261.

Usik V.I. Korolevo — transition from Lower to Upper Palaeolithic according to reconstruction data // *Anthropologie.* — Brno, 1989. — Т. XXVII, 2—3. — P. 179—212.

Л. В. Кулаковская, В. И. Усик

ПЕРВОНАЧАЛЬНОЕ ЗАСЕЛЕНИЕ ЗАКАРПАТТЯ

Проанализированы наиболее древние палеолитические артефакты, найденные *in situ* на многослойной стоянке Королево в Закарпатте. Коллекция слоя VII представлена 33 предметами из андезита, а также кварцита и кварца, а именно, нуклеусами, нуклеусами-обломками, полиэдром, отщепами, обломками, а также чоппером и двусторонним изделием на отщепе. Артефакты залежали в аллювиальных отложениях ниже палеомагнитной границы Брюнес—Матуяма. Стратиграфия сектора Гострый Верх более четко документирует геологическую последовательность четвертичных отложений. Новые исследования стоянки П. Эзартсом подтвердили ос-

новные реперы стратиграфической колонки Королево (О.М. Адаменко) и возраст слоя VII.

Следует отметить, что ранее на стоянке Королево к наиболее раннему периоду были отнесены нестратифицированные находки слоев VII и VIII из сектора Бейвар. Основанием для выделения, в частности слоя VIII, были только внешние характеристики разрушения поверхности андезита. Имеющиеся сейчас данные из раскопа XIII дают основание говорить о наличии *in situ* только одного слоя VII. По технико-типологическим показателям он может быть отнесен к раннему палеолиту без рубил (*Mode 1*).

К л ю ч е в ы е с л о в а: Ранний палеолит, Королево, стратиграфия, палеомагнетизм, каменная индустрия.

L. V. K u l a k o v s k a, V. I. U s i k

INITIAL PALAEOOLITHIC OCCUPATION OF TRANSCARPATHIAN REGION

In this article we have analyzed the most ancient Palaeolithic artifacts found *in situ* at the multilayered site Korolevo (Transcarpathia). The collection of AH VII is represented by 33 artifacts made on andesite (gialodicite) ($n = 30$), quartzite ($n = 2$) and one on quartz (?). These artifacts include cores, cores-chunks, a polyhedron, flakes, chunks, a chopper and a bifacial tool on flake. Artifacts were deposited within alluvial sediments (lithological horizon 26) under the Brunhes-Matuyama palaeomagnetic boundary. The new investigations undertaken by P. Haesaerts have shown that the main units of the stratigraphical sequence of the Korolevo — previously determined by O.M. Adamenko — and the AH VII date to around 950.000 years ago (MIS 23?/25?) as well. Kombewa, simple unidirectional, parallel and rare radial reduction strategies are characteristic for this industry. On the base of technical and typological data AH VII can be determined as Lower Paleolithic without handaxes (*Mode 1*). V. Gladilin and V. Sitlivy determined AH VII as Levallois or proto-Levallois. Here we show that the *in situ* artifacts of the AH VII do not have any traces of Levallois technology. First of all cores show no traces of intentional predetermination of upper surface. There are no traces of presence or special preparation of the main and the supplementary platforms, which is common for Levallois method. Following V. Gladilin and V. Sitlivy publications the Lower Palaeolithic of Korolevo included AH VIII as well. This opinion mainly based on the external features of cortex condition of the andesite artifacts, i. e. levels of surface destruction.

The detailed analysis of artifacts and its stratigraphical position as well as archival data, etc. allowed us to conclude that AH VIII as archeological unit does not exist. One part of artifacts determined before as AH VIII belongs to AH VII, while the other part does not have any traces of artificial treatment. Therefore, at present there is only one Lower Palaeolithic, the AHVII, at Korolevo with artifacts in clear *in situ* position.

Collection of AH VII represents the main evidence of the initial peopling of the Transcarpathian area in particular and the Ukraine as a whole.

К e y w o r d s: Early Paleolithic, Korolevo, stratigraphy, palaeomagnetic, lithic assemblage.

Одержано 21.05.2015